

Damir Herega*

Različiti pristupi u sustavu potpore u visokom obrazovanju za gluhe i nagluhe studente

SAŽETAK

Gluhe i nagluhe osobe imaju različite potrebe u visokom obrazovanju. Gluhe osobe isključene su iz svih glasovno-govornih informacija i velik broj gluhih osoba ne može razviti razumljiv govor. One se služe znakovnim jezikom kao prvim jezikom. Nagluhe osobe imaju bolje razvijen govor i jezik te bolja školska predznanja, no i te osobe imaju teškoća s praćenjem nastave, „hvatanjem“ brze komunikacije ili razumijevanjem govora u buci. Gluhi i nagluhi studenti urednih intelektualnih sposobnosti mogu usvojiti svaku nastavnu cjelinu, jednako kao i bilo koji student koji čuje. Nužno je prilagoditi poučavanje njihovim mogućnostima i potrebama te im olakšati razumijevanje gradiva. Rad će prikazati na koji način osobe oštećena sluha komuniciraju i usvajaju znanja te će biti demonstrirana minimalna potrebna podrška u visokom obrazovanju: korištenje tumača za znakovni jezik, FM uređaja te pomoć daktilografa koji pretvaraju izlaganje u tekst na ekranu.

Ključne riječi: gluhi i nagluhi studenti, potpore u visokom obrazovanju

Uvod

Rad govori o raznolikosti između gluhih i nagluhih osoba. Raznolikostima pridonose razni čimbenici te su shodno tome i različite potrebe u individualnom pristupu svakom gluhom ili nagluhom studentu u visokom obrazovanju. Biti gluh znači biti većinom isključen iz svih glasovno-govornih informacija i velik broj gluhih osoba ne može razviti razumljiv govor. To ne znači da su te osobe manje vrijedne, manje sposobne ili manje pametne. Komunikacija znakovnim jezikom ravnopravna

* Adresa za korespondenciju: Damir Herega, Udruga gluhih i nagluhih Primorsko-goranske županije, Ulica Viktora Cara Emina 9, 51 000 Rijeka, e-mail: damir.herega@gmail.com

je komunikaciji govorom. Znakovni jezici su pravi jezici, baš kao i govorni jezici. U većini razvijenih zemalja, ali i u mnogim manje razvijenim zemljama nacionalni znakovni jezici priznati su kao jezici manjine. Biti nagluh znači imati potrebu za komunikacijskom podrškom sukladno razumijevanju govornog i pisanog nacionalnog jezika. U odnosu na teže nagluhe i gluhe osobe, osobe blage i umjerene naglušnosti imaju bolje razvijen govor i jezik te bolja školska znanja, odnosno potrebna predznanja neophodna za više obrazovanje, isključivo zbog toga što su im obrazovni sadržaji dostupniji. Iako značajno bolje komuniciraju od gluhih studenata, i osobe blage i umjerene naglušnosti imaju teškoća s praćenjem nastave, „hvatanjem“ brze komunikacije, razumijevanjem govora u buci, razumijevanjem šala, uzrečica i često se osjećaju izolirano.

Gluhe i nagluhe osobe, odnosno studenti urednih intelektualnih sposobnosti mogu usvojiti svaku nastavnu cjelinu, jednako kao i bilo koji student prosječnih intelektualnih sposobnosti koji čuje, no nužno je znati objasniti nastavnu cjelinu tako da student razumije što predavač govori, jer bez razumijevanja učenje je besmisleno i beskorisno. Sjedenje u predavaonici bez razumijevanja onog što predavač govori ili očitavanja samo dijelova predavanja stavlja gluhe studente u neravnopravan položaj, stoga je važno protumačiti nastavnu cjelinu na studentu razumljiv način, gluhom na znakovnom jeziku, a nagluhoj osobi i osobi s kohlearnim implantatom govornim jezikom.

Načini na koje komuniciraju osobe oštećena sluha

U daljnjem tekstu pokušat će se odgovoriti na pitanje na koji način osobe oštećena sluha komuniciraju, odnosno koji jezik gluha ili nagluha osoba koristi u komunikaciji ili usvajanju znanja. Obratit će se pozornost na važnost usvajanja hrvatskog znakovnog jezika kao prvog jezika kod gluhih i ponekad kod teško nagluhih osoba i približiti situaciju kada je znakovni jezik drugi jezik kod osoba s blagom i umjerenom nagluhošću. Približit će se praktične potrebe gluhih i nagluhih studenata u visokom obrazovanju, opisati kako osigurati minimalnu potrebnu podršku korištenjem tumača za znakovni jezik, FM uređaja i mogućnost praćenja usmenog predavanja preko podrške („brzog pisanja“) daktilografa koji u realnom vremenu pretvara nastavnikovo izlaganje u tekst na ekranu. Kako bi u visokom obrazovanju gluhe i nagluhe osobe ravnopravno i bez teškoća sudjelovale s ostalom studentskom populacijom, potrebno je uzeti u obzir nekoliko važnih činjenica i informacija:

- a) Gluhe i nagluhe osobe koje su došle do praga upisa na neki studij imale su različite putove u svom odgoju i obrazovanju. Važna je činjenica jesu li se školovale u redovitom osnovnoškolskom i srednjoškolskom sustavu ili su bile uključene u

prilagođene sustave obrazovanja. Važna je etiologija nastanka oštećenja, odnosno vrijeme i mjesto nastanka oštećenja, te stupanj oštećenja gubitka sluha u dB i oblik oštećenja sluha. Pored navedenog, značajnu ulogu imaju i sljedeće činjenice: slušni status roditelja, način komuniciranja u obitelji, dodatna oštećenja te ima li gluha osoba ugrađen kohlearni implantat (tzv. umjetnu pužnicu). Uspješnost nagluhe ili gluhe osobe ovisi i o stavovima i podršci okoline (roditelja, članova obitelji, suučenika, učitelja...) te o pravodobnosti, kvaliteti i kvantiteti rehabilitacijskih i edukacijskih postupaka. Teškoće u standardnom načinu komunikacije, kao dominantne posljedice gluhoće, mogu rezultirati i odstupanjima u emocionalnom i socijalnom razvoju te u obrazovnim postignućima. Osim toga, istraživanja su pokazala da rano usvajanje znakovnog jezika ne interferira s učenjem oralnog jezika, već ga, baš naprotiv, potiče.

- b) Vrijeme. Za razvoj govora važno je kada je gubitak sluha nastao. Oni koji su rođeni gluhi i oni koji su s vremenom oglušili dva su različita svijeta. Ako je gubitak sluha nastao nakon što se govor razvio (postlingvalno), govor se i dalje zadržava, premda njegova kontrola slabi. Slušni se dojmovi iz razdoblja slušanja ne brišu, pogotovo ako se podrže ranom slušnom rehabilitacijom. Vrijeme nastanka oštećenja sluha važan je podatak, odnosno podatak je li osoba (dijete) usvojila govor i jezik prije nastupa oštećenja sluha ili je oštećenje nastupilo prije usvajanja baze materinskog (prvog) jezika. Treba obratiti pažnju i na pojam „prvi jezik“. „Prvi jezik“ podrazumijeva jezik okoline u kojem dijete ili osoba odrasta i jezik koji se usvaja spontano, situacijski. Moramo znati da se prema statističkim podacima u 90 % slučajeva djeca s oštećenjem sluha odrastaju u obiteljima „čujućih“ roditelja kojima je „prvi jezik“ verbalni, tj. govorni jezik. Prelingvalna gluhoća vrlo je ozbiljno senzorno oštećenje te utječe na cjelokupan razvoj i psihosocijalno sazrijevanje osobe.
- c) Mjesto. Dva su mjesta oštećenja sluha: na vanjskom i srednjem uhu (*provodna naglušost*), a drugo na unutarnjem uhu i dalje, sve do mozga (*perceptivna gluhoća*). Tko ima provodnu naglušost čuje svoj glas dobro, čak pojačano, a zvukove izvana čuje oslabljeno. Uzroci naglušosti mogu biti: začepljen zvukovod, upala uha. Kod perceptivne naglušosti oštećenja su jača na više frekvencija. Uzroci su ponajčešće nasljeđe, bolesti majke za vrijeme trudnoće, težak porod.
- d) Stupanj oštećenja sluha. U radu se koristi kategorizacija prema B. Radovančiću objavljena u njegovoj knjizi „Osnove rehabilitacije slušanja i govora“¹.

¹ Više u Radovančić, B. (1995.) *Osnove rehabilitacije slušanja i govora*, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Savez organizacija osoba oštećena sluha Hrvatske, 1995.

- blaga naglušost (21 – 40 dB)
- umjerena naglušost (41 – 60 dB)
- teška naglušost (61 – 90 dB)
- praktična gluhoća (91 dB i više)
- klinička gluhoća (ispitanik ne reagira na zvučni podražaj).

Oblik oštećenja sluha. Sluh uvijek nejednako slabi na različitim frekvencijama. Visoke frekvencije više slabe: zvono na vratima, zujanje muhe te sibilanti S, C, Z (stric, ptica i sl.). Niske frekvencije - grmljavina, koraci, lupanje vrata, mukli glasovi kao U, M, B, P (uho, muk, muha). Za govor je lošije ako su više oštećene visoke frekvencije. Budući da ih takva osoba slabo čuju, često su im ti glasovi poremećeni.

Razlika između nagluhe i gluhe osobe. Nagluhe osobe su one osobe kojima se prosječni gubitak sluha kreće od 20 ili 25 dB do 90 dB (decibela). Nagluhe osobe, u percepciji govora, auditivne informacije dopunjavaju vizualnom percepcijom, pri čemu im znatno pomaže slušni aparat. Individualne razlike među osobama oštećena sluha velike su te značajno utječu na modalitete komuniciranja i na odabir rehabilitacijskih i edukacijskih postupaka. U odnosu na gluhe, nagluhi imaju bolje razvijen govor i jezik te bolja školska znanja, isključivo zbog toga što su im obrazovni sadržaji dostupniji. No oni imaju teškoća s praćenjem nastave, „hvatanjem“ brze komunikacije, razumijevanjem govora u buci, razumijevanjem šala, uzrečica i često se osjećaju izolirano, iako značajno bolje komuniciraju od gluhih učenika. Za razliku od gluhe djece, nagluha djeca često uče govor i jezik slušanjem, a ne vizualnim putem te su po tome sličnija djeci koja čuju. Potrebno je izbjeći zamku pogrešnog vjerovanja da nagluha djeca sve razumiju i normalno funkcioniraju uz slušna pomagala. Brojni čimbenici utječu na razumljivost govora u razredu: pozadinska buka, akustika učionice, glasnoća nastavnikova glasa. Zato je važno da razina buke u učionici bude minimalna. Zbog stresa koji se javlja uslijed napora da se razumije govor ta djeca često razvijaju naviku pretvaranja da su razumjela sve što im se govori te su s vremenom sve više sklona prikrivati svoj problem sluhom. To dovodi do problema identiteta jer osjećaju da ne pripadaju ni među gluhe niti među „čujuće“. Potrebno je osigurati im maksimalno iskorištavanje preostalog sluha, pomoći im da razviju samopoštovanje usmjeravajući se na područja u kojima su uspješni, raditi na tome da prihvate sami sebe te ne zaboraviti na njihove specifične potrebe i teškoće. Pitanje njihova socijalnog identiteta najistaknutije je tijekom adolescencije. U to burno doba tinejdžeri traže i grade svoj identitet. Često im je potrebna podrška sličnih mladih osoba s kojima se mogu identificirati, koje ih cijene bez obzira na njihov nedostatak. To je značajno i za gluhe učenike, kao i za učenike s ugrađenim kohlearnim implantatom koji funkcioniraju kao nagluhe osobe. Gluhe osobe su osobe koje imaju prosječan gubitak sluha iznad 90 dB te ni uz pomoć

slušnog aparata ne mogu cjelovito percipirati govor. Kod tih se osoba percepcija govornog jezika dominantno odvija vizualnim kanalom – čitanjem s lica i s usana sugovornika, a interpersonalna komunikacija odvija se na znakovnom jeziku uzimajući u obzir sugovornikovo znanje tog jezika. Sve veći broj je djece i odraslih gluhih osoba koje imaju ugrađen kohlearni implantat (umjetnu pužnicu). Gluhi učenici koji nemaju kohlearni implantat najčešće komuniciraju znakovnim jezikom. Važno je znati da sve gluhe osobe ne komuniciraju znakovnim jezikom, neki gluhi koriste samo govor i ne poznaju znakovni jezik. Zato je uvijek potrebno provjeriti koji način komunikacije gluhi učenik preferira. Dostupnost komunikacije i informacija je od vitalne važnosti za gluhe osobe. Dakle, da bi gluhi studenti mogli pratiti predavanja na visokoobrazovnim ustanovama, ravnopravno vršnjacima koji čuju, uključivati se u rasprave, sudjelovati u kooperativnom učenju i grupnim projektima, komunicirati s vršnjacima i studentskim službama, nužno je prevođenje na znakovni jezik ili korištenje drugih načina komuniciranja koje pojedini gluhi učenik najbolje razumije, npr. pismeno, očitavanje s usana, kombinacija govora i znakovnja. Jedna od čestih predrasuda jest da se s gluhim osobama može bez teškoća komunicirati pisanim putem. Iako postoje gluhe osobe koje se u sposobnostima pisanja ne razlikuju od „čujućih“, većina osoba koja je oglušila prije usvajanja govora i jezika (prelingvalna gluhoća) ima velike teškoće s razumijevanjem pisanog teksta i pismenim izražavanjem. Budući da se jezik uči slušanjem, gluhe osobe otežano usvajaju pisani jezik, osobito ako ih okolina (obitelj i škola) ne usmjeravaju na čitanje i svakodnevno učenje novih pojmova. Pismeno izražavanje gluhih često je agramatično, šturo, nepravilne sintakse i teško razumljivo. Razumijevanje pisanog teksta kod mnogih gluhih izrazito je slabo te je potrebno koristiti jednostavne riječi i rečenice. Te teškoće ne smiju se smatrati patologijom – one su posljedica gluhoće, a ne intelektualnih deficita. Teškoće gluhih osoba u učenju i razumijevanju govornoga i pisanog jezika možemo ilustrirati sljedećim primjerom: zamislimo da osoba koja čuje uči strani jezik u zvučno izoliranoj staklenoj komori pa ćemo lakše razumjeti zašto je njihovo pismeno izražavanje agramatično, a rječnik siromašan. Ne smijemo, međutim poopćavati i na temelju slušnog statusa studenta zaključivati o njegovu pismenom izražavanju, već je potrebno provjeriti njegovu jezičnu kompetenciju. Funkcionalno možemo reći da imamo: 1. Nagluhe osobe (od 25 do 70 dB) koje koriste verbalnu komunikaciju uz pomoć pomagala kao što je slušni aparat ili neko drugo tehničko pomagalo. Tim je osobama „prvi jezik“ govorni jezik i možda, ovisno o potrebi, želji ili situaciji, usvoje znakovni jezik. Te osobe imaju bolju mogućnost obrazovanja kroz integraciju. Kroz bolju mogućnost obrazovanja se i školuju za „bolja“ radna mjesta, imaju više spoznaja o socijalnoj sredini u kojoj žive i ne pripadaju „kulturi gluhih“; 2. Gluhe osobe, tj. osobe koje imaju oštećenje sluha preko 90 dB, no u toj skupini često svoje

mjesto nađu i teško nagluhe osobe (između 70 - 90 dB). Teško naglušnim osobama koje nisu u rehabilitaciji uspjele savladati slušanje i nisu funkcionalno usvojile govor često za "prvi jezik" prepoznaju, kao najbolju opciju, znakovni jezik. Gluhe osobe (oštećenje preko 90 dB) primarno za komunikaciju koriste znakovni jezik, tj. "prvi jezik" im je znakovni jezik koji se usvaja istim modelom i vremenu kada i govorni jezik. Na znakovnom jeziku se i školuju, nekada u specijaliziranim ustanovama kao što je "Slava Raškaj", u kojima se ne nudi obrazovanje primjereno oštećenju i često su to pomoćna i neinteresantna zanimanja koja nisu konkurentna današnjem tržištu rada. Danas je prisutna integracija i inkluzija kao model, ali još uvijek izostaje primjerna komunikacija usmjerena na prednostima, a ne nedostacima djeteta. Gluhe osobe koje koriste znakovni jezik kao svoj "prvi jezik" pripadaju "kulturi gluhih".

Većina gluhih i naglušnih osoba koristi u različitoj mjeri i s različitim uspjehom očitavanje s usana. Očitavanje je izuzetno teško, naporno i nepotpuno te zahtijeva veliku koncentraciju. Osim toga, potrebni su brojni preduvjeti: govornik treba stajati nasuprot gluhe osobe, lice mu treba biti osvjetljeno, ne smije imati govornu manu, brkove ili slabo pomicati usne. Čitanjem s usana ne percipira se naglasak ni intonacija govora. Budući da mnogi glasovi izgledaju isto na usnama (npr. m, p i b, t i d), dobar čitač s usana obično često zaključuje iz konteksta, tj. „pogađa“ na temelju parcijalnih informacija, što zahtijeva dobro poznavanje jezika i inteligenciju. Očitavanje služi gluhim osobama kao pomoć u razumijevanju, ali nedostatan je za učinkovitu i kvalitetnu komunikaciju. Odlični čitači s usana izuzetno su rijetki i to su najčešće osobe koje vrlo dobro poznaju govorni jezik, jer poznavanje riječi olakšava kontekstualno zaključivanje.

Na posljednjim satovima, kako raste umor i slabi koncentracija, učenik će sve teže očitavati. Nema razlika u intelektualnim sposobnostima gluhih i „čujućih“ osoba. Slušni status i inteligencija nisu povezani. Brojna istraživanja pokazala su da su gluha i nagluha djeca i odrasli podjednako sposobni za apstraktno mišljenje. Nažalost, neinformirane „čujuće“ osobe ponekad povezuju teže razumljiv govor gluhih sa sniženom inteligencijom. Predrasuda nastavnika da su gluhi i nagluhi manje inteligentni ili nesposobni za apstraktno mišljenje može učiniti veliku štetu učeniku. Naravno, oni neće uložiti trud da tim učenicima objasne apstraktne sadržaje, već će gradivo pojednostaviti u tolikoj mjeri da ga svedu na konkretne osnove koje im mogu jednostavno prenijeti. Imaju niska očekivanja od gluhih i naglušnih učenika i u skladu s tim se i ponašaju. To je začarani krug pa se ni student neće truditi, već će se ponašati u skladu sa slikom koju o njemu ima njegova okolina. Brojne su gluhe i nagluhe osobe dale izuzetan doprinos znanosti: astronomiji, fizici, kemiji, medicini, antropologiji, hortikulturi, računalstvu.

Zaključak

Službe podrške za gluhe i nagluhe studente trebaju biti krojene prema njihovim potrebama i mogu uključiti: prevoditelje, tehničku potporu, tehnologiju koja govor pretvara u tekst (kompjutorske programe), hvatanje bilješki, pomoć u učenju te druge vrste podrške. Gluhom će studentu najčešće biti potreban prevoditelj kako bi mogao pratiti nastavu, individualizirani pristup te stručna pomoć u učenju. Nagluhim studentima i studentima s ugrađenim kohlearnim implantatom potrebno je osigurati uvjete za optimalno slušanje te provesti prilagodbe koje će im omogućiti ravnopravno sudjelovanje u nastavi, individualizirati pristup u provjeri znanja, pružiti stručnu pomoć u učenju i osigurati rehabilitaciju slušanja i govora.

Pogrešno se smatra da gluhe osobe zbog svoje gluhoće neće biti sposobne obavljati brojna zanimanja. Gluhoća ne predstavlja prepreku za većinu zanimanja. Gluhe osobe su profesori, bankari, liječnici, arhitekti, umjetnici, znanstvenici ... pa čak i glazbenici! Nažalost, u Hrvatskoj i brojnim drugim zemljama gluhoća uvelike koči u odabiru zanimanja. To ne znači da nema gluhih koji su uspješno završili različite redovite srednje škole, gimnazije i fakultete, ali oni su u manjini. Značaj sluha za obavljanje pojedinih zanimanja pretjerano se naglašava jer je najčešće moguća kompenzacija, i sluh nije nužan za većinu zanimanja.

LITERATURA:

1. Radovančić, B. (1995). Osnove rehabilitacije slušanja i govora. Zagreb: Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu i Savez organizacija osoba oštećena sluha Hrvatske.
2. Ljubica Pribanić, Studenti s oštećenjima sluha, Priručnik „Studenti s invaliditetom“, 1. Opće smjernice, U: Lelia Kiš-Glavaš, A: Andrea Fajdetić, Thomas Farnell, Nataša Jokić-Begić, Lelia Kiš-Glavaš, Mirjana Lenček, Damir Miholić, Ljubica Pribanić, Snježana Sekušak-Galešev, 143–192.
3. Shawn Neal, M. (2007). Dvojezično obrazovanje gluhe djece: s iskustvima Švedske i Danske, Zagreb: Savez gluhih i nagluhih grada Zagreba.

Damir Herega

Different approaches and support systems in higher education for deaf and hard of hearing students

ABSTRACT

There are important differences between deaf and hard of hearing people in the way they communicate and learn so their needs in high education are different.

Deaf people cannot understand spoken messages through hearing alone and many of them cannot develop clear speech. They use sign language as their first language.

Hard of hearing people have some usable hearing and they can comprehend speech to some extent with or without a hearing aid. Their knowledge is better but they also have difficulties in following the lecturer and coping with fast communication.

The deaf and hard of hearing students can learn any topic as well as any other hearing student. But, to achieve that, it is important that the topic is explained in the way it can be understood.

This presentation provides insights on basic communication skills of deaf and hard of hearing students. It is presented how deaf and hard of hearing students communicate, how they learn and what are their needs in high education. Few different communication modes are demonstrated: use of sign language interpreter, FM apparatus and real-time captioning.

Key words: deaf and hard of hearing students, supports in higher education